

Л. О. ВАСЕЧКО. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРАВА ТА ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Розглянуто питання впливу глобалізаційних процесів на економіку. Досліджено трансформацію взаємовпливу права та економіки в умовах глобалізації.

Ключові слова: право; економіка; фінансово-економічна глобалізація; економічна функція держави

Рассмотрены вопросы влияния глобализационных процессов на экономику. Исследована трансформация взаимного влияния права и экономики в условиях глобализации.

Ключевые слова: право; экономика; финансово-экономическая глобализация; экономическая функция государства.

The impact of globalization on the economy is analyzed in the article. Transformation of mutual influence of law and economics under globalization is studied.

Key words: law, economics, financial and economic globalization, the economic function of the state.

Право не існує саме по собі. Воно виникає в суспільстві поряд з іншими існуючими соціальними явищами, до яких відноситься, зокрема, економіка. Право займає особливе місце серед інших соціальних явищ, адже саме воно є регулятором суспільних відносин та спрямоване на забезпечення індивідуальних, групових та загальних інтересів, а також на врегулювання соціальних конфліктів. Відповідно будь-які відносини, що виникають в державі, тією чи іншою мірою підлягають правовому регулюванню. Не є виключенням і відносини економічного характеру.

В умовах глобалізації ми можемо спостерігати інтенсивний розвиток суспільних відносин в економічній сфері, що обумовлено, в першу чергу, значним зростанням обсягів торгівлі (товарами, послугами), обігу фінансів на міжнародному рівні, виникненням нових видів товарів, послуг, способів їх переміщення тощо. Відповідно виникають питання: яким чином повинні реагувати держави на вказані зміни, як повинні коригувати власну політику та яким чином повинні бути врегульовані нові суспільні відносини. В той же час глобальні проблеми (екологічні проблеми, соціальне розшарування, економічні та фінансові кризи, міжнародні та міжнаціональні конфлікти, тероризм тощо) створюють нові умови для здійснення економічної політики як на рівні держави, так і на світовому рівні, відповідно, правове забезпечення економічної діяльності повинно модернізуватися. Тому необхідність комплексного дослідження права та економіки в умовах глобалізації обумовлена: важливістю вказаних сфер суспільного життя; необхідністю комплексного підходу до вирішення глобальних проблем; потребою розробки оптимальних форм взаємодії для досягнення головної мети – максимального задоволення потреб та зростання благополуччя людства.

Попри незаперечне сприйняття правової та економічної сфер суспільного життя як визначальних у розвитку цивілізації, держави, окремого індивіда та попри усвідомлення їх взаємозалежності, все ж вказані категорії досліджуються зазвичай відокремлено одна від одної. У зв'язку з цим невирішеними є питання: – оптимальної взаємодії вказаних сфер суспільного життя для подолання про-

блем (в тому числі – глобальних) та використання сприятливих умов для розвитку; – співвідношення права та економіки у сучасних умовах; – визначення достатнього та якісного правового забезпечення економічної діяльності.

Питання, пов'язані з впливом глобалізації на фінансово-економічну сферу життя суспільства, досліджували такі вчені, як А.Є. Анісімов, І.О. Білорус, М.Г. Делягін, О.М. Лошихін, С.В. Майстро, Л.О. Морозова, С.З. Мошенський та ін. Дослідження взаємодії права та економіки здійснювали С.К. Бостан, С.М. Легуша, О.В. Малько, М.І. Матузов, О.Ф. Скакун, С.М. Тимченко та ін.

Економіка являє собою соціальну сферу життя суспільства, яка забезпечує існування, фізичні потреби людей. Досить чітко та лаконічне визначення економіки пропонує Р.В. Войтович: “Економіка є механізмом виробництва благ та ринкового обміну”¹. Проте вказане визначення є занадто загальним, не відображає усієї суті вказаного явища та його зв'язку із суспільством (і, відповідно, з іншими сферами суспільного життя). Тому найбільш придатним для використання в рамках даного дослідження вважаємо визначення, запропоноване С.Г. Стеценком: „Економіка – це система взаємопов'язаних галузей та комплексів народного господарства, що містить у собі ланки виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних та нематеріальних благ, а функціонує з метою задоволення потреб суспільства”².

Чи не найтісніший взаємозв'язок можна спостерігати між економічною сферою життя суспільства та глобалізаційними процесами. Саме тому досить актуальними є дослідження фінансово-економічної глобалізації. У найбільш загальному вигляді її можна розглядати як процес взаємозалежності різних секторів ринку капіталу, що характеризується формуванням, акумулюванням та використанням фінансових ресурсів в умовах зростаючої масштабності, відкритості, диверсифікації та інтеграції міжнародних потоків у світовому економічному просторі, в основі якої є зміни на фінансових ринках³; процес формування та подальшого розвитку єдиного світового фінансово-економічного простору на базі нових технологій⁴. Проте слід визнати, що у вказаному визначенні розглядається більше фінансовий бік глобалізації.

Деякі вчені розглядають виключно економічну глобалізацію (без фінансової складової). Так, Л.Г. Удовика визначає економічну глобалізацію як процес виникнення економічних відносин всесвітнього характеру⁵. С.М. Шахрай розглядає економічну глобалізацію як сукупність двох процесів – глобалізацію ринків (капіталу, трудових ресурсів, товарів та послуг) та глобалізацію економічних форм (збільшення організаційних структур економіки)⁶. Проте більш доцільним видається розглядати економічну сферу у поєднанні з фінансовою.

Отже, в загальному вигляді фінансово-економічну глобалізацію доцільно розглядати як неперервний, об'єктивно існуючий, загальносвітовий процес, який обумовлює виникнення взаємозв'язків та взаємозалежності ринків, сприяє подальшому розвитку єдиного світового фінансово-економічного простору.

Цілком логічним є виникнення в рамках досліджень економічної глобалізації виникнення та використання терміну “глобальна економіка”, “світова економіка”. Прийнято вважати, що формування глобальної економіки XXI ст. відбувається в умовах значних кількісних змін і якісних трансформацій сучасного світового господарства, переходу до нової парадигми економічного розвитку, появи на світовій арені групи країн із перехідною економікою⁷. Слід погодитись із С.В. Майстро, який стверджує, що в сучасних умовах формується цілісний механізм світової

економіки, поза яким не може розвиватись жодна держава⁸. Р.В. Войтович зазначає, що “глобальна економіка характеризує відповідні форми функціонування транснаціональних корпорацій, які підмінюють собою характер національної економіки”⁹.

Вважаємо за доцільне розмежувати поняття “світова економіка” та “глобальна економіка”. На нашу думку, термін “світова економіка” охоплює розуміння економіки в широкому розумінні та використовується для позначення існуючих у світі в певний проміжок часу економічних систем, якщо немає необхідності їх розмежовувати. Глобальна економіка – це цілісна система, механізм світової економіки, усі елементи якої перебувають у тісній взаємодії та взаємозв’язку. О.М. Лощикін досить влучно, на наш погляд, виокремлює основні прояви глобалізації світової економіки: 1) поширення стандартних товарів на світовому ринку – вважаємо за доцільне додати також поширення капіталу, трудових ресурсів та послуг; 2) виникнення на мікроекономічному рівні господарських організацій, які своїм функціонуванням виходять за межі національних кордонів; 3) перетворення держави під дією попередніх проявів глобалізації на активного учасника регулювання світових макроекономічних процесів; 4) взаємне проникнення неурядових, локальних, національних та міжнародних суспільних процесів і виникнення на цій основі інтеграційних утворень¹⁰.

Ставлення до економічної (фінансово-економічної) глобалізації, як і до глобалізації як такої, неоднозначне. Так, професор С.З. Мошенський стверджує, що економічна глобалізація призводить до зменшення можливості національних держав впливати на стан власних фінансових ринків¹¹. Тобто автор вказує нам на обмеження економічної функції сучасної держави під впливом глобалізаційних процесів. Проте вважаємо, що у сучасних умовах економічна функція держави і справді дещо змінюється, однак більш доцільно говорити про її модернізацію, а не про зменшення ролі чи обмеження сфери дії. Складно сперечатись з тим, що значну частину повноважень національна держава делегує різноманітним міжнародним фінансовим організаціям. Проте про обмеження економічної функції держави говорити все ж зарано. Так, О.М. Лощикін наголошує, що слід відрізняти економічну функцію держави від економічної діяльності держави. Оскільки економічна діяльність держави – це найбільш загальне поняття, яке характеризує її як суб’єкт економіки та охоплює всі економічні явища і процеси, в яких держава бере безпосередню участь або так чи інакше втручається в них, то ми можемо говорити, що не можна вважати будь-яку діяльність держави у економічній сфері її економічною функцією. Більше того, економічна функція держави вважається одним з елементів економічної діяльності¹². Саме тому ми говоримо про те, що діяльність держави певним чином обмежується, проте економічна функція держави не втрачає свого значення.

Слід зазначити, що економічна функція вважається однією з ключових функцій держави. Незалежно від підстав класифікації функцій економічна функція присутня у будь-якому дослідженні, присвяченому функціям держави. Так, при класичному поділі функцій держави на внутрішні та зовнішні економічну функцію зазвичай розглядають як внутрішню функцію держави¹³, або ж розглядають її і як внутрішню, і як зовнішню функцію¹⁴. В цілому не заперечуючи доцільність поділу функцій держави на внутрішні та зовнішні, адже саме така класифікація забезпечує розмежування діяльності держави на своїй території та за її межами, ми вважаємо більш за доцільне розглядати економічну функцію дер-

жави серед інших функцій, виділених за таким критерієм як сфери діяльності держави¹⁵. Такий підхід дозволяє розглянути економічну функцію комплексно, особливу увагу приділяючи зовнішньоекономічній діяльності держави, що є досить важливим в рамках даного дослідження.

Економічну функцію держави визначають як: управління окремими напрямами економічної діяльності; забезпечення нормального функціонування та розвитку економіки¹⁶; вироблення та державна координація основних напрямків економічної політики в стійкому режимі¹⁷; регулювання сфери економічних відносин, створення умов для розвитку виробництва, організацію виробництва, прогнозування розвитку економіки¹⁸; основний постійний напрям і вид діяльності держави в економічній і суміжних сферах, зумовлений об'єктивними потребами розвитку в суспільстві ринкових відносин¹⁹.

Кожне з наведених визначень характеризує економічну функцію як певний вид діяльності держави. Узагальнюючи запропоновані визначення, ми можемо визначити економічну функцію держави як постійний вид діяльності держави, що полягає в управлінні окремими напрямами економічної діяльності, регулюванні економічних відносин та спрямований на забезпечення нормального функціонування та розвитку економіки.

Керуючись наведеним визначенням, ми можемо виокремити певні напрями взаємодії економіки та права на рівні держави: 1) управління окремими напрямами економічної діяльності здійснюється відповідними державними органами шляхом використання ними законодавчо визначених повноважень; 2) регулювання економічних відносин здійснюється в першу чергу за допомогою правових норм, які встановлюються (санкціонуються) державою; 3) здійснення економічної функції держави, як і будь-якої іншої функції, виражається, зокрема, у правових формах діяльності держави (правотворчій, правозастосовній, правоохоронній, інтерпретаційно-правовій, установчій, контрольно-наглядовій). Разом з тим, організаційні форми здійснення функцій держави (економічної, зокрема) здійснюються в межах чинного законодавства країни.

На економічну функцію держави та в цілому на її економіку значний вплив справляють міжнародні фінансові організації. Поява та посилення проявів елементів наднаціональності міжнародних фінансових організацій зумовлені загальним характером сучасних міжнародних відносин, коли саме у рамках багатосторонніх міжнародних фінансових організаціях державам набагато легше досягати консенсусу з питань, які становлять спільний інтерес²⁰.

Останнім часом можна відзначити тенденцію до зростання кількості та підвищення ролі міжнародних неурядових організацій економічного характеру. Такі організації є своєрідною групою тиску, що має за мету захист інтересів певних міжнародних економічних кіл перед державами або міжурядовими організаціями. Нині сформувалася думка, що міжнародні економічні неурядові організації представляють не свої власні фінансові, економічні і політичні інтереси, а інтереси транснаціональних корпорацій²¹.

Слід все ж таки визнати, що ефективність наддержавного втручання більшою мірою залежить від того, як всі держави дотримуються спільно вироблених правил гри не тільки у своїй зовнішньоекономічній діяльності, а й у внутрішній економічній політиці. Таким чином ми знову повертаємось до тези про роль економічної функції держави у сучасних умовах. На нашу думку, варто погодитись із позицією Л.О. Морозової щодо ролі економічної функції держави в умовах гло-

балізації. Вона стверджує, що сьогодні економічне навантаження національної держави не зменшується, а навпаки, зростає; особливо важлива роль економічної стратегії в узгодженні національних інтересів суспільства до загальних інтересів міжнародного співтовариства, тому що від добробуту кожної країни залежить добробут людства в цілому²².

До проявів економічної діяльності держави, яка тісно взаємопов'язана з правом, слід віднести механізм захисту національних інтересів у сфері економіки, тобто систему управлінських процедур, які дають змогу державі ефективно підтримувати свою економічну безпеку. В ході формування цього механізму особлива увага приділяється визначенню обов'язків органів державної влади відповідно до їх компетенцій, які повинні виконуватися на всіх стадіях економічної діяльності держави, а саме: визначення основних напрямків економічної політики; перебудова фінансово-банківської системи країни; проведення аналізу процесу соціально-економічного розвитку; розробка та затвердження державного бюджету; прийняття найважливіших нормативних актів та урядових рішень з питань економіки²³.

Як ми бачимо, саме через економічну функцію держави найбільшою мірою прослідковується взаємозв'язок економіки з правом.

Отже, основними проявами взаємодії права та економіки в умовах глобалізації є: 1) у сфері реалізації економічної функції держави – право відіграє значну роль і проявляється як у правових, так і в організаційних формах здійснення економічної функції держави (зокрема, право закріплює існуючі економічні відносини, стимулює виникнення нових, охороняє такі відносини); 2) безумовно, вплив на право здійснюють міжнародні фінансові організації, передусім ті, учасником яких є держава. Зокрема, сьогодні активно розвивається міжнародне економічне право, яке формується шляхом укладання дво- та багаторонних міждержавних угод; 3) міжнародні неурядові організації економічного характеру також впливають на міжнародне економічне право. Зокрема, вони являють собою один з регулюючих механізмів розвитку, оскільки, прямо чи опосередковано, беруть участь у процесі створення норм права. Така участь може набувати різних форм та проявляється в основному через механізм консультацій.

1. *Войтович Р.В.* Глобальне суспільство як нова форма соціальної організації у сучасних умовах // Державне управління: теорія та практика. – 2005. – № 2. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Dutp/>. 2. *Стеценко С.Г.* Адміністративне право України. – К.: Атіка, 2009. – С. 303. 3. *Анісімов А.С.* Інтеграція України до світового ринку капіталу в умовах глобалізації: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економічних наук: спец. 08.05.01. – Донецьк, 2006. – С. 3; *Мошенський С.З.* Фінансова глобалізація: загрози і переваги для інвестиційної безпеки України [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/> 4. *Делягин М.* Мировой кризис: Общая Теория Глобализации. – [Изд. второе, перераб. и доп.], – М., 2003. – С.15. 5. *Удовика Л.* Глобалізація і право: антропологічний вимір // Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи): Матеріали Міжнародного “круглого столу” (м. Львів, 4-5 грудня 2009 року). – Львів: Край, 2009. – С. 362. 6. *Шахрай С.М.* Государство и глобализация: методологические и политико-правовые проблемы / Санкт-Петербургский ун-т МВД России; Академия права, экономики и безопасности жизнедеятельности / под ред. В.П. Сальникова. – СПб, 2005. – С. 56. 7. *Лоуцхин О.М.* Теоретико-правові характеристики економічної функції сучасної держави: Автореф. дис... докт. юрид. наук: спец. 12.00.01. – К., 2010. – С. 289. 8. *Майстро С.В.* Теоретико-методологічні аспекти глобалізації та вплив її на державне регулювання

аграрного ринку [Електронний ресурс] // Державне управління: теорія та практика. – 2007. – № 1. – Режим доступу: <http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2007-1/txts/07msvgar.htm>. **9.** *Войтович Р.В.* Цит. праця. **10.** *Лоцихін О.М.* – Цит. праця. – С. 287. **11.** *Мошенський С.З.* – Цит. праця. **12.** *Лоцихін О.М.* – Цит. праця. – С. 217. **13.** Актуальні проблеми теорії держави та права. Частина I. Актуальні проблеми теорії держави: Навчальний посібник / С.М. Тимченко, С.К. Бостан, С.М. Легуша та ін. – К.: КНТ, 2007. – 288 с. **14.** *Скакун О.Ф.* Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): Підручник. – Харків: Еспада, 2006. – С. 125-125. **15.** *Морозова Л.А.* Влияние глобализации на функции государства // Государство и право. – 2006. – № 6. – С. 102. **16.** *Тимченко, С.К. Бостан, С.М. Легуша та ін.* – Цит. праця. – С. 128,124. **17.** Теория государства и права: Учебник / Н.И. Матузов, А.В. Малько. – М.: Юристъ, 2004. – С. 152. **18.** *Скакун О.Ф.* Цит. праця. – С. 77. **19.** *Лоцихін О.М.* Цит. праця. – С. 219. **20.** *Дунас О.* Наднаціональність сучасних міжнародних фінансових організацій // Право України. – 2007. – № 5. – С. 159. **21.** *Білорус І.О.* Правосуб'єктність міжнародних неурядових організацій в умовах глобалізації міжнародного економічного права: Автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. – Х., 2005. – С. 6. **22.** *Морозова Л.А.* – Цит. труд. – С. 102. **23.** *Гаврилець О.* Механізм державного управління економічною безпекою України як одна з складових економічного суверенітету країни // Зб. наук. праць. – 2006. – Вип. 11. – С. 221.